

**КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІНОЗЕМНИХ МОВ**

На правах рукопису

ЛУГОВИЙ Володимир Сергійович

**ПРО ШИРОКОЗНАЧНІСТЬ СТІЙКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ
В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.05 — романські мови

А в т о р е ф е р а т

**дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук**

КИЇВ — 1993

#8 27.857

Робота виконана на кафедрі французької філології
Київського державного педагогічного інституту іноземних мов

Науковий керівник — доктор філологічних наук, професор
Г. Г. Соколова

Офіційні опоненти — доктор філологічних наук, професор
О. В. Чередниченко
— кандидат філологічних наук,
Л. А. Пашко

Провідна установа — Донецький державний університет

Захист відбудеться «8» жовтня 1993 р. о 10
годині на засіданні спеціалізованої ради К. 113, 14.01 по при-
судженню наукового ступеня кандидата наук у Київському
державному педагогічному інституті іноземних мов (252150,
м. Київ, вул. Червоноармійська, 73).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці інституту.

Автореферат розіслано «.....» 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Л. П. СМЕЛЯКОВА

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00753735 (U)

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується підвищеним інтересом мовознавства до вивчення тих аспектів семантики, які не є релевантними і поширеними, але нетипічність і малопоширеність того чи іншого аспекту семантики не означає неперспективності його дослідження.

Реферована дисертаційна робота відноситься до фразеологічної семантики і присвячена вивченню семантики і функціонування стійких словосполучень з широкою понятійною основою в сучасній французькій мові.

ОБ'ЄКТОМ дослідження в даній роботі є стійкі словосполучення як фразеологічного, так і нефразеологічного характеру з широкою понятійною основою, а саме широкозначні фразеологічні одиниці (далі ШФО), як домінуючий клас широкозначних стійких словосполучень.

Широкозначні ФО вивчаються не як окремі фразеологізми, а як функціональні класи, тобто явище фразеологічної широкозначності розглядається в даній роботі комплексно, виходячи з традиційної класифікації ФО французької мови (на матеріалі інших мов вивчались як широкозначні тільки вербальні фразеологізми). Необхідність виявлення об'єктивних критеріїв розмежування багатозначних та широкозначних ФО, встановлення їх функціонально-семантичних характеристик визначають вибір теми дослідження, а також її актуальність.

АКТУАЛЬНІСТЬ теми зумовлена загальною спрямованістю сучасних семантичних досліджень на вивчення суміжних семантичних явищ як в статичній так і в динамічній, необхідністю глибокого вивчення механізму ідентифікації широкозначних фразеологізмів на предмет їх фіксації і експлікації в словниках стійких словосполучень.

Основною МЕТОЮ роботи є уточнення семантичного статусу широкозначних фразеологізмів в семантичній градації стійких словосполучень, а також виявлення і вивчення структур-

но-семантичних і функціональних характеристик даного класу ФО.

Припущення про те, що фразеологічна широкозначність є самостійною фразеологічною категорією, невід'ємною складовою фразеологічної семантики, складає нашу робочу ГІПОТЕЗУ.

Мета і гіпотеза дослідження визначають необхідність вирішення наступних конкретних завдань:

— провести критичний аналіз різних точок зору на природу широкозначності і розробити концепцію широкозначності мовних одиниць на фразеологічному рівні;

— встановити критерії розмежування багатозначних і широкозначних фразеологізмів, а також розробити методику їх ідентифікації в словнику і тексті;

— виявити головні семантичні типи широкозначних фразеологізмів в залежності від способу їх образного перетворення;

— провести компонентний аналіз широкозначних фразеологізмів, а також визначити їх семантико-синтагматичні характеристики;

— виявити особливості актуалізації широкого значення фразеологізмів в мовленнєвому акті, а також їх основні прагматичні характеристики.

Наукова НОВИЗНА роботи визначається предметом дослідження, так як в області фразеології вона є першою спробою комплексного вивчення явища широкозначності ФО, їх місця в фразеологічній системі французької мови. Елементи новизни проявляються також у виділенні семантичних типів широкозначних фразеологізмів, в розробці методики ідентифікації широкозначних ФО в словнику і тексті, в визначенні синтаксичних схем сполучення із своїми семантичними актуалізаторами.

МАТЕРІАЛ дослідження складають 600 стійких словосполучень, виділених методом тотальної вибірки із словників (перекладних, тлумачних, спеціальних), а також фрагменти текстів художніх творів сучасних французьких авторів і періодичної преси. Загальний об'єм відібраного ілюстративного матеріалу налічує більш як 1500 прикладів — карток.

Основними методами дослідження є дефініційний, семантичний і контекстуальний аналіз. При розробці методики ідентифікації

широкозначних фразеологізмів використовувались елементи статистичного підрахунку.

Теоретичне ЗНАЧЕННЯ даної роботи полягає в тому, що результати дослідження і висновки про семантику, структуру і функціонування широкозначних фразеологізмів є певним внеском в розробку теорії фразеологічної широкозначності. Визначення семантичного статусу широкозначних ФО, розробка критеріїв їх відмежування від багатозначних фразеологізмів, доповнюють вже відомі твердження про широкозначність лексичних одиниць, що є важливим чинником при розробці теорії лексико-фразеологічних універсалій.

Практична цінність дослідження полягає у використанні його основних положень і висновків в теоретичних курсах і семінарах з лексикології та фразеології французької мови, при розробці спецкурсів «Семантика фразеологічних одиниць», «Лексикографія і фразеографія романських мов». Отримані в роботі результати можуть знайти застосування в практиці викладання французької мови, на заняттях з перекладу, при складанні словників стійких словосполучень.

АПРОБАЦІЯ роботи. Основні результати дослідження були відтворені в двох статтях, в доповідях та повідомленнях на науково-практичних конференціях молодих вчених Київського державного педагогічного інституту іноземних мов (Київ, 1988—1990 рр.), Республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Н. К. Крупської (Горлівка, 1989), науково-практичних конференціях Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов ім. Н. К. Крупської (Горлівка, 1987—1992 рр.). Результати роботи обговорювались на засіданнях кафедри французької філології Київського державного педагогічного інституту іноземних мов (1988—1992 рр.).

Положення, що виносяться на **захист**:

1. Фразеологічна широкозначність — це самостійна фразеологічна семантична категорія, яка об'єднує групу стійких словосполучень фразеологічного і нефразеологічного характеру із слабо деталізованим сигніфікатом.

2. Методика виділення широкозначних фразеологізмів з корпусу багатозначних передбачає дослідження даного явища як в синтагматиці, так і в парадигматиці і ґрунтується на комплексному приміненні як семантичних, так і формально-функціонального критеріїв.

3. Широкозначним фразеологізмам притаманні такі функціонально-семантичні характеристики як моноденотативність, монофункціональність, інваріантність широкого абстрагованого значення, широке синтаксичне сполучення.

4. Механізм семантичного перетворення широкозначних фразеологізмів ґрунтується на явищі послідовної метафоризації/метонімізації для власне фразеологізмів і абстрагуванні вихідного прямого значення для стійких словосполучень нефразеологічного характеру.

5. Вербальні і адвербіальні фразеологізми утворюють ядро системи фразеологічної широкозначності, а субстантивні та ад'єктивні фразеологізми знаходяться на периферії цієї системи, що обумовлено конкретністю семантики компонентів даних ФО.

6. Внутрішньофразовий контекст є провідним типом контексту для всіх функціональних класів широкозначних ФО: прагматичний потенціал ШФО допускає можливість її широкого варіювання в акті комунікації.

СТРУКТУРА РОБОТИ. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку цитованої наукової літератури (176 назв, в тому числі 17 на іноземних мовах), списку словників (21 назва), списку творів художньої літератури (53 назви), додатків.

Загальний обсяг дисертації складає 222 сторінки машинописного тексту, з них 195 сторінок основного тексту.

У **ВСТУПОВІ** обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність, теоретичне та практичне значення, визначаються його мета й завдання, виділяються об'єкт і предмет дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У **ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ** розглядається лінгвофілософська концепція поняття і значення слова, онтологічна і семасіологічна суть явища широкозначності мовних одиниць. Детально аналізується теорія широкої семантики слова та фразеологізму в працях вітчизняних лінгвістів і пропонується гіпотеза про широкозначність фразеологізмів як автономну фразео-семантичну категорію в семантичній градації ФО. Розробляються критерії розмежування багатозначних та широкозначних ФО в словнику і тексті, а також визначаються провідні семантичні типи широкозначних ФО.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ досліджується семантична структура широкозначних ФО різних функціональних класів, а також виявляються їх найтипичніші структурно-граматичні моделі.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ вивчаються особливості функціонування широкозначних ФО в тексті. Виділяються прагматичні фактори, що впливають на актуалізацію широкого значення фразеологізму в мовленнєвому акті, а також розробляються типові схеми сполучення широкозначних ФО різних функціональних класів зі своїми семантичними актуалізаторами.

У ЗАГАЛЬНИХ ВИСНОВКАХ підсумовано результати проведеного дослідження, окреслені перспективи подальшої роботи над темою.

Два ДОДАТКИ включають відповідно список використаних термінів та скорочень, а також алфавітний список найвживаніших широкозначних фразеологізмів французької мови.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Проблема значення і поняття слова є однією з центральних проблем логіки, теорії пізнання і мовознавства. Аналіз різноманітних точок зору логіків та філософів на цю проблему дозволяє виділити дві діаметрально протилежні тенденції: ототожнення поняття і значення слова (позиція представників формальної логіки) і розмежування поняття і значення слова як категорій логіки і семантики. Остання тенденція є домінуючою, але ж поняття не можуть виникати без відповідного мовного оформлення, і тому при вивченні даної проблеми слід враховувати також і семантичний фактор, трактування даного явища в сучасних семасіологічних теоріях.

На даний час семасіологи розділились на два табори: деякі мовознавці ототожнюють ці явища (О. С. Ахманова, Г. В. Колшанський, В. М. Сонцев), але переважна більшість трактує поняття і значення слова як категорії двох наук: логіки і лінгвістики. В вітчизняному мовознавстві домінує точка зору не про тотожність поняття і значення слова, а швидше про їх співвідношення.

Дослідження семантичної структури слова, проведені в 60—80-і роки, дозволили виявити в лексичній системі англійської а потім і французької мови групу слів для яких характерна ви-

сока ступінь абстракції. Вперше термін «еврисемія — широкозначність» вводить в лексичну семантику Н. Н. Амосова, яка трактує її як «значення слова, що має максимальний ступінь узагальнення»¹. Широкозначність слова стає об'єктом регулярних досліджень в останні роки, коли мовознавці звернули увагу на семантику деяких суміжних груп лексичних одиниць (В. К. Колобаєв, А. Л. Ленца, В. Н. Плоткін).

В сучасній семасології є три досить відмінних напрямки в дослідженні лексичної широкозначності:

1) заперечення широкозначності, ототожнення полісемії і еврисемії слова (Т. В. Жукова);

2) розмежування явищ полісемії та еврисемії (Н. Н. Амосова, В. К. Колобаєв, В. Н. Плоткін);

3) співіснування цих явищ в межах однієї мовної одиниці (А. М. Аралов, С. Н. Дімова, А. А. Уфімцева).

Співіснування подібних явищ розглядається нами як сполучення широкозначних та вузькозначних фразео-семантичних варіантів (ФСВ) в семантичній структурі багатозначних фразеологізмів. Широкозначність є базисом для розвитку багатозначності і схематично її кордони з моносемією і полісемією можна уявити як переплітання паралельних семантичних кіл в семантичній градації фразеологічних одиниць.

Неможливо також заперечувати її існування (факти говорять протилежно), а також включати до складу багатозначних мовних одиниць (лексем та фразем), тому нами пропонується розглядати широкозначність як автономну семантичну категорію, яка корелює як з моносемією так і з полісемією мовних одиниць і охоплює групу лексичних та фразеологічних одиниць із слабо деталізованим сигніфікатом.

Проблема широкого значення слова, його кореляції з вузьким, спеціалізованим знайшла своє вирішення в теорії лексичної широкозначності, головними напрямками становлення якої стали: виділення широкозначних лексем із корпусу багатозначних, виявлення їх функціонально-семантичних характеристик, провідними з яких стали: синкретизм, поліденотативність, синсемантизм, поліфункціональність, десемантизація. Відношення, що існують між широкозначним і багатозначним словом, це

¹ Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. — Л.: Наука. — С. 114.

відношення не підпорядкування, а співіснування і графічно їх можна подати наступним чином:

ШРЗН → ← БЗН — відношення співіснування

Останнім часом з'явилась низка оригінальних робіт, присвячених проблемі фразеологічного значення², яке вивчається, виходячи з позиції лексем та фразем як цільнооформлених і окремооформлених мовних знаків, які функціонують на комунікативному рівні. Найбільш ґрунтовною є концепція фразеологічного значення, розроблена О. В. Куніним, який трактує його як автономну мовну категорію, а не як різновид лексичного. Представники другого напрямку (М. Д. Копиленко, З. Н. Попова, І. І. Чернишова) вважають його підкатегорією лексичного значення.

Проведені за останні роки дослідження в галузі лексичної і фразеологічної семантики дозволили виявити також особливу групу стійких словосполучень фразеологічного і нефразеологічного характеру з широкою понятійною основою, але на даний момент фразеологічна широкозначність менше вивчена ніж лексична, що пояснюється труднощами семантичного характеру при ідентифікації широкозначних фразеологізмів, а також такими їх семантичними характеристиками як експресивність, багатоконпонентність, немодельованість і ідіоматичність.

Основи теорії фразеологічної широкозначності були закладені в германістиці (Д. І. Квеселевич, В. Н. Попова, І. І. Чернишова), а широке значення фразеологізму трактується ними як семантика фразеологізму з широким узагальненим поняттям, що має високий і максимальний рівень абстракції і конкретизує це широке значення в мовленнєвому акті. Розмежування явищ полісемії та еврисемії проводиться на фразеологічному рівні, виходячи з їх предметного віднесення (В. Н. Попова), виявляються синтаксичні моделі сполучення широкозначних фразеологізмів (В. К. Умборг).

Аналіз сучасного стану теорії широкозначності мовних одиниць свідчить про недостатню увагу мовознавців до зивчення даного явища, так як, об'єктом дослідження частіше всього є окремі слова і фразеологізми, а не функціональні класи широкозначних лексем і фразем, про що свідчать аналогічні дослідження в романістиці.

² Див. праці В. Л. Архангельського, А. М. Мелерович, О. В. Куніна.

Концепція В. Г. Гака про розмежування понять широти значення і абстрактності, про десемантизацію мовного знаку, а також оригінальна інтерпретація і опис широкозначності, запропоновані основоположником психосистематики і психомеханіки Г. Гійомом, зіграли свою позитивну роль в виявленні мовної і позамовної природи широкозначності, привели до появи ряду робіт в галузі широкої семантики слова і фразеологізму (Т. Ф. Кістанова, З. Н. Левіт, А. Л. Ленца). Резюмуючи нижчезказане, слід констатувати, що в формуванні теорії лексичної широкозначності відбувається зміщення акцентів від традиційного дескриптивного вивчення окремих іменних та вербальних лексем в напрямку їх інтерпретації в акті комунікації (Т. Ф. Кістанова). розробляються структурні моделі конструкцій широкозначних слів (Г. Б. Давидова). В процесі формування теорії фразеологічної широкозначності намічаються основні напрямки досліджень, створюється відповідний термінологічний інструментарій, а також практична база.

Вивчення семантики широкозначних лексем і фразем неможливе без розробки об'єктивних критеріїв їх виділення з корпусу багатозначних мовних одиниць. В плані вираження ці одиниці не мають форморозмежовуючих ознак і прозідним критерієм при їх диференціації є семантичний, але слід врахувати також і прагматичні особливості широкозначних фразеологізмів, особливості їх функціонування в мовленнєвому акті. Аналіз семантичної структури широкозначних ФО різних функціональних класів дозволяє виявити певну формальну залежність між граматичною структурою фразеологізму і його семантикою, так як більшість ідентифікованих широкозначних фразеологізмів мають бінарну синтаксичну структуру.

Використовуючи методику аналізу семантичної структури слова (О. Г. Беляєвська), нам вдалось розробити робочу схему кореляції фразео-семантичних варіантів/дериватів багатозначних (радіальна схема) і широкозначних ФО (ланцюжкова схема)³. Покажемо семантичні моделі еволюції смислової структури багатозначної ФО *mettre bas* і широкозначної ФО *ent-fer en jeu*.

³ ФСВ багатозначних ФО класифікуються нами як фразео-семантичні деривати (ФСД), через те що полісемія фразеологічних одиниць утворюється в процесі семантичної деривації, а не варіювання вихідного значення широкозначних фразеологізмів.

Полісемантична ФО *mettre bas* має в ФРФС⁴ такі значення: а) знести, розвалити; б) скинути; в) втомлювати, мордувати; г) родити (про тварин); д) відкласти в бік, кожному з яких відповідає певне фразео-семантичне поле.

Широкозначна ФО *entrer en jeu* в ФРФС зафіксована як чотиризначна: а) карт. ввійти, вступити в гру; б) вступити в розмову, в діло; в) прийти в дію, в рух; г) вступити в бій, в якій ФСВ 1, 2, 4 є конкретизаторами широкого, узагальненого значення «прийти в дію, діяти». Схематично еволюція смислової структури ШФО *entrer en jeu* може бути представлена як ланцюжкова схема руху від конкретного до узагальненого, абстрактного значення:

ФСВ1 → ФСВ2 → ФСВ3 → ФСВ4 → **архісема**
entrer en question, dans une affaire, une discussion — agir

Функціонування багатозначних ФО в тексті дозволяє виявити дві неадекватні тенденції в еволюції їх смислової структури: 1) прагнення до збагачення смислової структури ПФО, розширення її предметно-понятійної бази; 2) прагнення до збіднення смислової структури ПФО, звуження кола її текстових референтів. Прояви першої тенденції характерні для ПФО, в яких первинно-образні значення є історично устарілими *bataille rangée, faire chou blanc, chef de file*, а остання тенденція характерна для фразеологізованих словосполучень VN.

Серед широкозначних ФО в процесі еволюції їх смислової структури виявляються такі тенденції як прагнення до узагальнення, синтетизації вихідного значення і перехід від узагальненого до конкретного значення. Перша тенденція властива унілатеральним ШФО, а друга фразеологізованим словосполученням VN.

Аналіз семантичної структури багатозначних та широкозначних фразеологізмів дозволяє встановити критерії їх розмежування на предмет їх фіксації і експлікації в словниках. Головним критерієм є їх розмежування за **способом образного перетворення**: паралельна і послідовно-паралельна метафоризація/метонімізація для полісемантичних ФО і послідовна метафоризація/метонімізація для широкозначних ФО. Іншим критерієм розмежування багатозначних та широкозначних ФО є їх диференціа-

⁴ ФРФС — Французско-русский фразеологический словарь. — М.: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1963 — 1112 с.

ція в залежності від об'єму предметного змісту, що приводить до виникнення таких семантичних опозицій як моноденотативність ШФО /поліденотативність ПФО; однопонятійність ШФО/ поліпонятійність ПФО.

Ми вважаємо, що ідентифікація широкозначних фразеологізмів повинна ґрунтуватись на комплексному застосуванні, як семантичних так і функціональних критеріїв, але проз'яним критерієм виділення широкозначних ФО як окремого семантичного розряду фразеологізмів є їх розмежування з багатозначними за способом образного перетворення.

При виділенні семантичних типів широкозначних ФО за способом образного перетворення в роботі використовувалися дефініції таких семантичних процесів як метафоризація, метонімізація, розширення, звуження значення, сформульовані В. Г. Гаком⁵. На наш погляд, утворення широкозначних фразеологізмів відбувається, в основному, в результаті дії закону аналогії, що приводить до виділення таких видів метафоризації як послідовна, послідовно-паралельна, паралельно-послідовна. Широкозначні ФО, утворені способом метонімізації, є **відносно** широкозначними.

Паралельна метафоризація є головним джерелом утворення багатозначних фразеологізмів, тому що кожне окремо взяте значення виникає в процесі метафоризації вільного словосполучення, а не дерівату полісемантичної ФО. Процес послідовної метафоризації властивий таким полісемантичним фразеологізмам, в семантичній структурі яких відбувається семантичне зміщення від більш конкретного до більш узагальненого значення, тобто відбувається процес поступового переходу з класу багатозначних в клас широкозначних фразеологізмів.

Широкозначні ФО, утворені шляхом послідовної метафоризації, складають 80% фразеологізмів, зафіксованих в словниках як багатозначні, решту 20% складають широкозначні ФО, утворені шляхом послідовної метафоризації з елементами паралельної, тобто ШФО, формальними компонентами яких є дієслова широкої семантики *avoir, faire, prendre*, а смисловими компонентами слова конкретної семантики.

Послідовна метонімізація не є характерним способом утворення широкозначних ФО, вона характерна для фразеологізмів в

⁵ Гак В. Г. Беседы о французском слове. — М.: Наука, 1966 — 336 с.

семантичній структурі яких денотативний аспект є домінуючим *entrer dans l'église* стати священником; *tête de bois* дикун.

Вивчення смислової структури широкозначних ФО повинно враховувати не тільки способи образного перетворення, але також семантику їх компонентів, рівень їх семантичної спаяності, що особливо проявляється в семантичній структурі широкозначних вербальних ФО (ШВФО).

Вербальні ШФО мають найбільшу питому вагу серед широкозначних фразеологізмів, що пояснюється високим рівнем абстракції французького дієслова, його широким дистрибутивним діапазоном, високою фразеологічною активністю. Аналітизація лексичної системи французької мови відіграє також важливу роль в формуванні семантичної структури стійких вербальних словосполучень, які подібно дієсловом широкої семантики, виконують важливу конструктивну функцію в реченні. Більшість вербальних ШФО утворюється дієсловами широкої семантики *avoir, être, faire, prendre, mettre, donner*, які безпосередньо не впливають на формування їх семантики, а визначають характер, спосіб і вид дії.

Дієслова широкої семантики *avoir, être, faire* формують ядро мікросистеми широкозначних дієслів, тому що відображають такі логічні сфери стану предмету як **буттєва, володіння і діяльна**. Крім них в цю мікросистему входять і інші широкозначні дієслова, утворені шляхом приєднання динамічно діяльного компоненту до статичної семантики дієслів *avoir і être—donner, prendre, tenir, etc.*

Аналіз компонентного складу ШВФО дозволяє їх диференціювати на ШВФО, утворені дієсловами широкої семантики і на ШВФО, утворені дієсловами конкретної семантики, які входять до лексико-семантичних груп (ЛСГ) говоріння, руху, активної дії, почуттів та емоцій.

Широка семантика ВФО, як показують результати статистичного підрахунку, це насамперед результат еволюції широкої семантики таких дієслів як *faire* (20% ШВФО), *avoir* (10% ШВФО), *prendre* (15% ШВФО). Так, дієслово *faire* приймає участь не тільки в утворенні власне фразеологізмів як унілатеральних так і ідіом, а і в утворенні аналітичних словосполучень типу *VN, V+N*. Серед них можна виділити як власне аналітичні словосполучення, тобто фразеологізовані слово-

сполучення з повною граматикалізацією дієслова faire — faire bloc, cercle, так і **відносно** аналітичні словосполучення, коли дієслово faire виконує напівслужбову функцію faire bu bruit, du bien, du cinéma.

Семантична структура ШВФО, утворених дієсловами avoir і etre має складніші семантичні параметри: стійкі словесні комплекси (ССК) VN з ними утворюються нерегулярно, їм не властива варіативність, субституція конкретними дієсловами володіння та буття, кількість їх структурно-граматичних моделей обмежена, що зв'язано з обмеженістю їх функціонального діапазону. Дієслова avoir і etre протистоять своїм широким значенням діяльному значенню дієслова faire, здатного замінити дієслова конкретної семантики, які входять в різні ЛСГ.

На периферії мікросистеми широкозначних дієслів знаходяться дієслова, рівень абстрагованості прямого значення яких менший, ніж нижченазваних дієслів, що безпосередньо впливає на семантичну структуру широкозначних ВФО, утворених ними. Так, дієслова donner, prendre, tenir, tirer приймають активну участь в утворенні ССК VN, а дієслова mettre aller в утворенні унілатеральних фразеологізмів і фразеологізмів — компаративів V + comme + N.

Входячи до складу ШВФО, ці дієслова вказують на характер і спосіб дії, тип граматичної структури, а іменний компонент визначає рівень їх широкої семантики. Для ШВФО, утворених периферійними широкозначними дієсловами, властиві такі семантико-синтагматичні характеристики:

1) нижчий рівень синтаксичного сполучення, особливо з дієсловами aller, porter;

2) мінімальна і середня частотність вживання;

3) нижчий рівень конкретизації вихідного значення в мовленневих реалізаціях;

4) зміна первинної семантики менш характерна, ніж для ШВФО, утворених базовими широкозначними дієсловами avoir, être, faire;

5) обмежений семантичний відбір компонентного складу;

6) нульова варіативність, константність компонентного складу.

Дієслова конкретної семантики не десемантизуються в складі ШВФО; частково втрачаючи своє первинно-образне значення під впливом іменного компоненту, вони отримують недета-

лізоване, узагальнене значення. Найвищу фразеологічну активність проявляють дієслова ЛСГ руху, дії, які в свою чергу підрозділяються на дієслова активного/пасивного способу дії, розрізняючись за направленістю, характером, способом і інтенсивністю дії.

Дієслова ЛСГ руху є однією з найактивніших фразоутворюючих груп дієслів конкретної семантики (з 127 ШВФО, утворених ними, 37 ШВФО утворені дієсловами руху). Найвищу фразеологічну активність проявляють дієслова активного способу руху *aller, mener, entrer, marcher, revenir*, меншу дієслова, які показують на характер і образ руху *couler, trainer, defiler*.

50% дієслів конкретної семантики є дієсловами активної дії, а серед них виділяються за своєю фразеологічною активністю дієслова направленої дії *jeter, frapper, battre*, малоактивними є дієслова вузькоспеціалізовані, термінологічні *discoiffer, remuer, maquiller, haisser*.

В порівнянні з широкозначними вербальними ФО, широкозначні адвербіальні ФО (ШДФО) менше поширені в фразеологічній системі сучасної французької мови. більшість з них утворені за допомогою прийменників *à, de, en* і адвербіалізованих прикметників *hoppe, directe, longue, fraîche*, що досить часто приводить до транспозиції адвербіальних фразеологізмів в клас ад'єктивних (Г. Г. Соколова).

В залежності від широти дистрибутивного діапазону ШДФО підрозділяються на 1) власне адвербіальні і 2) оказіональні адвербіальні ШФО, які можуть в залежності від граматичного класу семантичного супровідника переходити до класу ад'єктивних ШФО. До першої групи входять ШДФО *à la debandade, au grand galop, au doigt et à l'oeil* (60% ШДФО), а до другої ШДФО *de fraîche date, à la derive, d'ancienne date*.

В залежності від семантики повнозначного компоненту ШДФО підрозділяються на такі тематичні групи:

- 1) ШДФО локально-темпоральної характеристики;
- 2) ШДФО якісно-обставинної характеристики.

ШДФО локально-темпоральної характеристики є фразема-

ми з підрядною структурою і підрозділяються в свою чергу на ШДФО темпоральної і ШДФО локальної характеристики. ШДФО темпоральної характеристики виявляють якості частотності і характеристики часу і надають дії характер моментальності (*tout a l'heure*), свідчать про початок дії (*de bonne heure*), вступають в часові антонімічні опозиції (*de fraiche/d'anciennne date*). В контексті дані ШДФО актуалізують своє широке значення за допомогою дієслів ЛСГ руху і дії. ШДФО локальної характеристики мають вужче коло текстових референтів, дієслів ЛСГ руху і дії.

ШДФО якісно-обставинної характеристики є найперспективнішою для подальшого вивчення групою широкозначних адвербіальних фразеологізмів і вони диференціюються на дві семантично неадекватні групи: 1) ШДФО якісної характеристики, ДФО — інтенсифікатори дії; 2) ШДФО, які характеризують обставини дії. Останні є численнішими, вони мають високу частотність і різноманітну граматичну структуру. По своєму семантичному статусу вони є фраземами з підрядною структурою (*pour son propre compte, de bon accord, a visage decouvert*).

Широкозначні субстантивні (ФО (ШСФО) займають третю семантичну позицію (після вербальних і адвербіальних ШФО) в системі фразеологічної широкозначності. Серед них виділяються як ШСФО, утворені словами широкої семантики *mise, soup, prise*, так і ШСФО, утворені словами конкретної семантики. Аналіз семантичної структури ШСФО дозволяє їх класифікувати в залежності від семантики базового компоненту на ШСФО, характеризатори суб'єкта/об'єкта і на ШСФО, номінатори предметів і дій.

ШСФО, характеризатори діючої особи, утворюються іменниками-гуманізмами *homme de paille* 'підставна особа', *gens de chicane* 'судівські сутяги', *enfants de Marie* 'сирітські діти', *chef de file* 'лідер, вожак'. Провідними їх синтаксичними моделями є *Sub+Prep+Sub*; *Sub+Adj*; *Adj+Sub*; *Sub+Det+Sub*.

ШСФО, номінатори предметів і дій, утворюються як широкозначними лексемами (*mise, prise, soup*), так і іменниками конкретної семантики (*signal, champ, feuille*). Основними їх синтаксичними моделями є *Sub+Prep+Sub*, *Sub+Det+Sub*; *Sub+Adj*.

Незважаючи на низку оригінальних робіт з широкої семантики прикметника (І. Н. Василюк, С. А. Красногирева, О. Н. Судакова), семантика і функціонування широкозначних ад'єктивних ФО (ШАФО) не привертала раніше увагу мовознавців, можливо, через малочисельність і нетипичність даного функціонального класу ШФО. Аналіз семантики ад'єктивних ФО, зафіксованих в ФРФС як багатозначні дозволяє виділити групу АФО з широкою понятійною основою. Тенденція до розширення понятійної основи, збіднення змісту менш характерна для ад'єктивних фразеологізмів, ніж для адвербіальних, що пояснюється вищим рівнем мовної абстракції компонентів ДФО. В залежності від виду оцінки і опису ознаки, якості або ситуації ШАФО диференціюються на ШАФО — дескриптори і ШАФО аксіологічної характеристики.

В залежності від семантики стрижньового компоненту ШАФО — дескриптори диференціюються на: 1) ШАФО локально-темпоральної характеристики; 2) ШАФО, що характеризують сферу людської діяльності. Провідними синтаксичними моделями даного класу ШАФО є $Prep + Adj + Sub$; $Prep + Sub$; $Prep + Det + Sub$.

ШАФО дескриптивної характеристики нечисленні в системі фразеологічної широкозначності, досить часто розмежування дескриптивних і аксіологічних ШАФО має умовний характер, що зв'язано з семантичною мобільністю прикметника, його властивістю пристосовуватись до різних за семантичною структурою іменників в мовленнєвому акті (А. Н. Шрамм). ШАФО утворюються в процесі транспозиції первинних вербальних та адвербіальних ФО у вторинні і третинні ШАФО (Г. Г. Соколова).

Аксіологічні ШАФО диференціюються в залежності від виду оцінки на ШАФО загальнооціночної і ШАФО частковооціночної характеристики. До першої групи входять ШАФО, утворені прикметниками широкої семантики (*grand, petit, bon, mauvais*), а ШАФО-компаративи є частковооціночними, так як дескриптивна характеристика суб'єкта в них поєднується з його оцінкою (позитивною або негативною) *bonne soupe une tomate, franc comme l'or*. Дані ШАФО не виражають значення, а тільки уточнюють, виражену якісним прикметником ознаку або характеристику суб'єкта, її інтенсифікують.

Прагматичний аспект семантики ФО допомагає краще осмис-

лити мовну природу широкозначності, а також стосунки між знаком і його користувачем, тобто функціональний аспект мовних знаків в акті комунікації.

Прагматичний аспект висловлювання допускає, як прагматичну, так і семантичну компетенцію мовців, виявлення прагматичних маркерів, які могли б конкретизувати в мовленнєвому акті широке, недеталізоване значення фразеологізму. Такими прагматичними маркерами широкозначних фразеологізмів є: синтаксичні конструкції, морфологічні категорії, просодійні засоби, які виражаються в пунктуаційному оформленні висловлювання. В роботі розглядаються тільки ті прагматичні маркери, які безпосередньо впливають на актуалізацію широкого значення фразеологізму в акті комунікації, а саме: інтонація, синтаксична позиція фразеологізму в мовленнєвому акті, прагматичні трансформації ШФО в тексті, а також вплив того чи іншого типу контексту на актуалізацію широкого значення фразеологізму.

Один і той же фразеологізм в залежності від інтонаційного оформлення висловлювання може мати, або нейтральну, або конотацію, або інтенсивно-оціночну, тобто входить в різні прагматичні типи речень, які, виражають ствердження, наказ, вимогу, прохання, загрозу, обіцянку, заклик, заборону, що є характерним моментом для функціонування в тексті деяких вербальних і адвербіальних фразеологізмів. Так, ШВФО *faire gaffe* в залежності від інтонаційного оформлення висловлювання може виражати обіцянку, загрозу, пояснення, припущення, засторогу, висновок.

Синтаксична позиція ШФО в мовленнєвому акті відіграє певну роль в конкретизації її широкого значення: препозиція ШФО стосовно своїх актуалізаторів приводить до підвищення рівня семантичної самодостатності фразеологізму, що характерно для таких ШДФО як *à la derive, tout à l'heure*. Для широкозначних субстантивних ФО властива також мобільність їх синтаксичної позиції стосовно текстових актуалізаторів, а для ад'єктивних ШФО характерне однібічне сполучення з актантом, вираженим іменником, що знаходиться в препозиції по відношенню до них (*a gages, en depot*), а також сталість синтаксичної позиції в висловлюванні. Найбільшою мобільністю і різноманітністю типів сполучення з текстовими актуалізо-

рами характеризуються вербальні ШФО (постпозиція, препозиція, інтерпозиція стосовно актуалізаторів).

Варіативність компонентного складу ШФО є одним з важливих прагматичних маркерів, які впливають на актуалізацію широкого значення ФО в мовленнєвому акті. Аналіз варіативності компонентів широкозначних фразеологізмів в мовленнєвому акті дозволяє виявити такі прагматичні модифікації ШФО як:

1) лексична варіативність слів — компонентів — субституція, включення, лексичне нарощення;

2) стилістична варіативність слів — компонентів — синонімо-антонімічна субституція, метафоро-метонімічне варіювання.

Субституція компонентів є одним із основних прийомів прагматичних трансформацій ШФО. Вона може бути як денотативною, контекстуально обумовленою, так і стилістичною. Субституція компонентів частіше всього відбувається в складі вербальних і адвербіальних ШФО (заміні підлягають вербальні і субстантивні компоненти).

Явище включення властиве вербальним і адвербіальним ШФО: в мовленнєвому акті вони включають до складу фразеологізму прислівники міри і ступеня *tres, assez* а вербальні ШФО вводять також прислівники ступеня і якісні прикметники *tirer un bon numero—tirer un tres bon numero; defiler a la parade—defiler dur a la parade*.

На відміну від багатозначних фразеологізмів, широкозначні фразеологізми мають менший потенціал прагматичних трансформацій, для них властива сталість компонентного складу: чим вужче синтаксична форма ШФО, тим менш вираженою є її спроможність до прагматичних трансформацій. Провідним функціональним класом ШФО, якому властиві прагматичні трансформації семантичної структури, є клас веобальних ШФО, тому що для них характерне широке синтаксичне сполучення з текстовими актуалізаторами, а також мобільність синтаксичної позиції в висловлюванні.

Важливим прагматичним фактором, який впливає на конкретизацію широкого значення фразеологізму в висловлюванні, є контекст. Фразеологічний контекст, це відрізок тексту в якому функціонує фразеологізм, зв'язаний із своїми актуалізаторами на основі сполучення, приєднання, співвідношення, зчеплення (О. В. Кунін). Для кожного функціонального класу ШФО він

має свої лінійні форми розгортання, які визначаються як семантикою ШФО, так і їх прагматичними модифікаціями.

Внутрішньофразовий контекст є провідним типом фразеологічного контексту для широкозначних вербальних ФО (більшість ШВФО актуалізують своє широке значення або словом, або групою слів). Реалізуючи своє широке значення, ШВФО знаходяться, в основному, в контактному (лівому/правому) сполученні із своїми актуалізаторами.

Фразовий контекст більш властивий ШВФО в їх самостійному вживанні, коли вони є реплікою на попереднє висловлювання. Надфразовий контекст менш властивий ШВФО, його окремі випадки мають ненормативний характер. Основними синтаксичними схемами сполучення ШВФО із своїми текстовими актуалізаторами, є: однібічне ФО \rightarrow ФАк; ФАк \leftarrow ФО; двобічне сполучення ФК \leftarrow ШВФО \rightarrow ФК⁶.

Адвербіальні широкозначні ФО мають меншу міру семантичної автономності ніж вербальні, в мовленнєвому акті вони залежать від семантики адвербіального актуалізатора. Провідним типом ФК для них є внутрішньофразовий (лексичний, синтаксичний), але для ДФО темпоральної характеристики *de bonne heure, tout a l'heure* характерна реалізація в фразовому контексті, причому ШДФО *tout a l'heure* може виступати в функції простого речення. Випадки реалізації ШДФО в надфразовому контексті частіше всього обумовлені авторськими інтенціями і мають ненормативний характер. Основними схемами сполучення ШДФО із своїми актантами є: 1) узуальне, синтаксичне/контактне ФК \leftarrow ШДФО; ШДФО \rightarrow ФК; 2) однібічне ліве контактне ФК \leftarrow ШДФО; 3) двобічне узуальне контактне сполучення ФК₁ \leftarrow ШДФО \rightarrow ФК₂. Для ШДФО характерна постпозиція відносно актуалізаторів, випадки препозиції ШДФО *tout a l'heure* мають оказіональний характер і оформляються пунктуаційно (дистантне сполучення).

Субстантивні ШФО в силу своєї денотативної характеристики мають різноманітні форми реалізації широкого значення в фразеологічному контексті, але провідним типом ФК для них є внутрішньофразовий, а фразовий контекст допомагає реалізу-

⁶ ФАк — лексичний актуалізатор ФО, ФК — фразеологічний контекст.

вати широке значення СФО в діалогічній мові, як репліка адресата на висловлювання адресанта. Випадки реалізації широкого значення СФО в надфразовому контексті мають оказіональний характер. Основними схемами сполучення СФО із своїми актуалізаторами є: 1) узуальне однібічне контактне ШСФО → ФК; ФК ← ШСФО; 2) двобічне узуальне дистантне ФК1//ШСФО//ФК2.

Широкозначні ад'єктивні ФО є в мовленнєвому акті конкретизаторами якості, властивості, або ознаки іменника, або іменної групи. В мовленнєвому акті вони знаходяться в постпозиції відносно актуалізатора-іменника, що свідчить про сталість їх синтаксичної позиції. Провідним типом ФК для ШАФО є внутрішньофразовий (90% текстових реалізацій), а їх текстовим референтом частіше всього є лівобічний актант, виражений іменником. Основними схемами сполучення ШАФО із своїми актуалізаторами є: 1) однібічне ліве контактне ФК ← ШАФО; 2) двобічне узуальне ліве контактне (коли актуалізатор знаходиться в постпозиції) сполучення ФК1 ← ШАФО → ФК2. Однібічне сполучення характерне для ШАФО, або в середині речення (однібічне ліве або праве), або в кінці речення. Двобічне сполучення ШАФО є, в основному, однопорядковим, лівобічним ФК ← ШАФО у внутрішньофразовому контексті, або багатопорядковим двобічним у фразовому контексті ПФК1 ← К1 → НФК2, коли ПФК1 є попереднім, а НФК2 — наступним фразовим контекстом (Г. Г. Соколова).

На закінчення слід зазначити, що результати проведеного дослідження вносять певні уточнення в лінгвістичні основи теорії широкозначності ФО і питання, підняті в роботі, можуть отримати подальший розвиток при вивченні таких аспектів фразеологічної широкозначності як конотативний і прагматичний. Перспективним є вивчення широкозначності фразеологізмів як об'єкту лексикографії та фразеографії, аналіз широкої семантики таких функціональних класів ФО як ФО — компаративи, прислів'я, приказки.

**Основні положення дисертації
висвітлені в таких публікаціях:**

1. О трактовке явления широкозначности слова и фразеологической единицы //Проблемы романистики: Сб. науч. тр. Московск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. — М., 1991. — Вып. 2. — С. 94—104.

2. Прагматические факторы реализации широкого значения фразеологических единиц /на мат. франц. яз./ Дискурс и аргументация: Тез. докл. межвуз. науч. конф./ Пятигорск. гос. пед. ин-т. иностр. яз. — Пятигорск, 1992. — С. 68—70.

3. О репрезентации устойчивых словесных комплексов в лексикографических источниках //Проблемы романистики: Сб. науч. тр./ Московск. пед. гос. ун-т, — М., 1992. — Вып. 3. — С. 107—116. — Деп. в ИНИОН РАН 25.II, 1992 г. — № 52376.

Підписано до друку 7.07.93 р. Формат 60×84¹/₁₆.
Зам. № 6065. Тираж 100.

Горлівська міська друкарня Донецького облуправління по друку
338017, м. Горлівка, Горького, 50.

AB 27.857

AB 27.857